

Date: 1st November-2025

**TILNI ILMIY-LINGVISTIK NUQTAI NAZARDAN TAHLIL QILISHDA
KORPUS METODINING O'RNI**

Nazarov Utkirbek Allamberdiyevich

Email: utkirbek83@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ilmiy lingvistika doirasida korpus tilshunosligi va N. Xomskiy tomonidan ilgari surilgan generativ grammatika nazariyalari o'rtasidagi metodologik farqlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda korpus tilshunosligining empirik yo'nalishga ega ekanligi, uning real nutq materiallarini yig'ish, tahlil qilish va amaliy dasturlarda qo'llash imkoniyatlari yoritilgan. Shu bilan birga, generativ grammatika tilni inson ongining kognitiv tizimi sifatida talqin etib, deduktiv yondashuvga asoslanishi ilmiy asosda izohlanadi. Maqolada tilni empirik kuzatuvlar orqali o'rganish va uni nazariy modellash tirish o'rtasidagi tafovutlar aniqlanadi. Muallif korpus tilshunosligining amaliy ahamiyatini, xususan, kompyuter lingvistikasi, sun'iy intellekt va avtomatik tarjima tizimlarida qo'llanish imkoniyatlarini asoslab beradi. Tadqiqot natijalari zamonaviy lingvistik paradigmaning yangilanishi va ilmiy yondashuvlarning evolyutsiyasini ochib beradi.

Kalit so'zlar: ilmiy lingvistika; korpus tilshunosligi; generativ grammatika; N. Xomskiy; lingvistik metodologiya; kognitiv yondashuv.

Har bir milliy tilning rivojlanish bosqichlari uning tabiati, tuzilishi, ijtimoiy funksiyasi va global miqyosda amal qilish jarayoniga oid tasavvurlarning o'zgarib borishi bilan chambarchas bog'liqdir. Bunday o'zgarishlar tabiiy hol bo'lib, u tilshunoslik paradigmasining taraqqiy etish jarayonida ilmiy yondashuvlar, metodologik tamoyillar va tahlil mezonlarining yangilanishi bilan izohlanadi. Agar XIX asr tilshunosligi uchun til mustaqil obyekt sifatida nazariy tadqiqot manbai bo'lgan bo'lsa, XX va XXI asr tilshunosligi uchun uning amaliy qo'llanilishi, kommunikativ imkoniyatlari va ijtimoiy kontekstdagi o'rni ustuvor ahamiyat kasb eta boshladi.

Zamonaviy tilshunoslikning rivojlanish jarayonida matn, keyinchalik esa diskurs kategoriyasi tadqiqot obyekti sifatida ilgari surildi. Bu esa til hodisalarini ilmiy o'rganishning murakkabligini, ayni paytda ularni tizimli tahlil qilish zaruratini ko'rsatib berdi. Shu tariqa, tilshunoslik va axborot texnologiyalari kesishgan nuqtada yangi ilmiy yo'nalish — korpus lingvistikasi shakllandi. Mazkur yo'nalish bugungi kunda matnlarni kompyuter texnologiyalari asosida yig'ish, tahlil qilish va qayta ishlash imkonini beruvchi zamonaviy metodologiya sifatida tobora keng qo'llanilmoqda.

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida lingvistik materiallar, xususan turli tillardagi matnlar majmualarini tizimli yig'ish va tahlil qilish jarayoni sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarildi. Shu bois korpus lingvistikasi tamoyillari asosida yaratilayotgan ilmiy ishlanmalar yanada mukammal metodik yondashuvlarni talab etmoqda.

Date: 1st November-2025

Professor G. P. Melnikov ta'kidlaganidek, har qanday lingvistik tadqiqot quyidagi asosiy bosqichlarni o'z ichiga olishi lozim: birinchidan, o'rganilayotgan obyektlarni tasniflash tamoyillari va ularning nazariy "etalonlari"ni aniqlash; ikkinchidan, mazkur obyektlarni belgilangan mezonlar asosida sinflarga ajratish; uchinchidan esa, sinflar bo'yicha taqsimlash natijalarini tahlil etish, izohlash va ularning ilmiy sabablarini asoslash. Ana shu bosqichlar orqali lingvistik tahlilning obyektivligi va ilmiy ishonchliligi ta'minlanadi.

O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi, tilshunos olimlar fikriga ko'ra, korpus tilshunosligi bugungi kunda "jadal rivojlanayotgan" va "eng ilg'or" ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu yo'nalish til tizimini empirik tahlil qilish, til birliklarining qo'llanish chastotasini aniqlash hamda matnlar bazasi orqali lingvistik qonuniyatlarni o'rganishda keng imkoniyatlar yaratadi. Korpus lingvistikasining nazariy va amaliy jihatlari so'nggi yillarda O'zbekiston tilshunoslik maktabida ham faol rivojlanib, u zamonaviy lingvistik tadqiqotlarning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

A priori, korpus tilshunosligi katta ilmiy salohiyatga ega bo'lib, turli tillardagi matnlarni raqamli qayta ishlash, ularning semantik va sintaktik xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. O'zbekistonlik va xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, korpuslarni yaratish, ularni tizimlashtirish hamda tahlil qilish yondashuvlarida metodik farqlar mavjud. Bu hol esa milliy korpuslar yaratish jarayonida lokal xususiyatlarni inobatga olish zaruratini yuzaga keltiradi.

Muallif fikriga ko'ra, hozirgi kunda korpus tilshunosligini til tizimi va til tavsifini o'rganishning asosiy empirik manbalaridan biri sifatida e'tirof etish mumkin. Shuningdek, kompyuter lingvistikasining rivojlanishida korpus yaratish ushbu fanning poydevoriy yo'nalishi sifatida baholanadi. Buning natijasida matnlar va turli til birliklarini avtomatik tarzda qayta ishlovchi dasturiy vositalar ishlab chiqish imkoniyati kengayib bormoqda.

Korpus tilshunosligining ilk davri tushunchalari va N. Xomskiy nazariyalari orasidagi farqni quyidagi tartibda ifodalash mumkin:

✓ Tadqiqot manbai va metodologik yondashuv jihatidan farq. Korpus tilshunosligining dastlabki davri empirik yondashuvga asoslangan bo'lib, u real nutq materiallarini (matnlar, yozma va og'zaki nutq namunalari) to'plash, saqlash va tahlil qilishga qaratilgan edi. N. Xomskiy esa o'zining generativ grammatika nazariyasida tilni empirik kuzatuv emas, balki inson ongida mavjud bo'lgan intuitiv qobiliyat sifatida talqin etadi. Shu sababli, korpus lingvistikasi tajriba va kuzatuv ma'lumotlariga tayanadi, Xomskiy modeli esa idealizatsiyalangan nazariy konstruksiyani ilgari suradi.

✓ Tilni tushunish tamoyillari bo'yicha farq. Korpus tilshunosligi tildagi birliklarning real ishlatilishini, ularning chastotasi va kontekstual bog'liqligini aniqlashni maqsad qiladi. N. Xomskiy nazariyasida esa "til kompetensiyasi" (lingvistik bilim) va "performans" (nutq faoliyati) o'rtasidagi farq asosiy o'rinda turadi. U til tizimini ideal, xatolardan holi model sifatida o'rganadi, holbuki korpus tilshunosligi tilning tabiiy, real hayotdagi ishlanishini tahlil qiladi.

Date: 1st November-2025

✓ Tadqiqot maqsadi va natijalarining qo'llanish sohasi. Korpus lingvistikasi amaliy yo'nalishga ega bo'lib, kompyuter lingvistikasida, tarjima tizimlarida, sun'iy intellekt va tilni avtomatik qayta ishlashda keng qo'llaniladi. Xomskiyning generativ nazariyasi esa asosan nazariy til modellari va kognitiv jarayonlarni tushuntirish uchun mo'ljallangan.

✓ Tilga yondashuv paradigmasi bo'yicha farq. Korpus lingvistikasi induktiv yondashuvni qo'llaydi — ya'ni kuzatilgan faktlardan umumiy qoidalar chiqaradi. Xomskiy nazariyasi esa deduktiv yondashuvga asoslanib, avval nazariy modelni ishlab chiqadi va keyin uni til faktlariga tatbiq etadi.

✓ Ilmiy maqsad va natijalar talqini. Korpus lingvistikasi uchun til — ijtimoiy va kommunikativ hodisa; Xomskiy uchun esa u — inson ongining kognitiv tizimi. Shu sababli, birinchi yondashuv empirik dalillar bilan ishlasa, ikkinchisi aqliy jarayonlarni tahlil qilishga yo'naltiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kianinezhad, N. (2023). *Effective methods of teaching foreign languages online: A global view*. Journal of Language and Education Studies, 15(2), 45–56.
2. Martí Solano, R., & Klégr, A. (2022). *Phraseology and paremiology in English: Semantic and cultural perspectives*. Lexis – Journal in English Lexicology, 19, 1–18.
3. Pires, L. (2024). *The impact of comparative linguistics on second language acquisition and intercultural communication*. International Journal of Applied Linguistics, 37(1), 73–88.
4. Azimova, O. A. (2024). *The role of comparative linguistics in teaching English and Uzbek languages*. Tanqidiy Fikr Jurnal, 12(4), 120–129.
5. Karimova, D. B. (2021). *Modern approaches to linguistic and cultural analysis in language teaching*. Philological Research Journal, 8(3), 55–67.

